



КОРНЄВА
Тамара
Миколаївна,
аспірант
Донецького
державного
університету
управління,
м. Донецьк.

Анотація: у статті сформульовано умови та напрямки трансформації податкової системи країни в залежності від стану суспільства. Обґрунтовано доцільність дослідження напрямків трансформації податкової системи в кризових умовах неекономічної природи, а саме: техногенних та природних катастроф.

Ключові слова:
податкова система,
економічна криза,
суспільство,
катастрофа.

УДК 351.71

Тамара КОРНЄВА

УМОВИ І НАПРЯМКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД СТАНУ СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. На Всесвітньому економічному форумі, починаючи з 2005 р., обговорюється проект Глобальні ризики. До них відносять ризики світового значення, які мають глобальний характер і є достатньо масштабними, щоб викликати істотний негативний вплив на певні країни та галузі економіки.

Відповідно до думки експертів форуму, Топ-10 ризиків, з якими світ зштовхнеться в найближче десятиліття, включає: фіскальні кризи в ключових економіках; високий рівень безробіття і неповну зайнятість; водянні кризи; високий рівень нерівності в доходах; відмовлення від пом'якшення наслідків зміни клімату й адаптації; величезні втрати від екстремальних погодних явищ (повені, урагани, пожежі); помилки в глобальному управлінні; продовольчі кризи; недієздатність ключових фінансових механізмів та інститутів; глибока політична і соціальна нестабільність [1].

Зміна клімату є ключовим чинником невизначеності і зміни погодних умов, в результаті чого збільшується частота екстремальних погодних явищ, таких як повені і посухи. Особлива увага приділяється впливу наслідків цих екологічних ризиків на ключові питання розвитку і безпеки, як, наприклад, продовольча безпека, політична і соціальна нестабільність. Кліматичні зміни потенційно можуть сприяти техногенним катастрофам, що потребує від держави розробки і впровадження адекватних існуючим ризикам механізмів державного управління.

Податкова система країни, так само, як і інші сфери функціонування держави і суспільства, потребує трансформації в зв'язку з існуючими ризиками. Ця трансформація полягає як у передбаченні змін і формуванні необхідного потенціалу для адаптації до них, так і – у розробці методів і підходів до функціонування після потенційно можливих кризових змін. Вирішення цих завдань є актуальним для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес формування податкової політики держави є достатньо дослідженим в теорії та практиці державного податкового регулювання, що відображено у роботах наступних авторів: Т.Ф. Юткиної, М.В. Романовського, Д.Г.Чорниці, В.Г. Панскова, В.Г. Князева, В.Е. Леонтєва, Н.П. Радковської, А.Ю. Чепуренкова, М.М.Шадурської, А.В. Виленського, М.Г.Лапусти, М.В.Карпа, В.С.Гуревича, Н.Т.Мамбеталієва, В.Р. Захар'їна, Ю.Подпоріна, Д.В.Скрипичникова, Н.І.Малис, С.Н. Рагімова.

Серед робіт в області податкової оптимізації, як сфери управління фінансами суб'єктів господарювання можна виділити праці таких авторів: І.Г. Русакової, А.В.Бризгаліна, О.В. Вилкової, Д.В. Лазутиної, В.В. Бочарова, В.Е. Леонтєва, А.В. Ігнатова, Е.А. Лисова, Е.В. Басалаєвої, Н.Є. Єгорової, О.Ф. Паська.

Розробка механізму податкового регулювання потребує застосування методології, заснованої на положеннях системного підходу, а також еволюційної економіки як актуального напрямку в розвитку економічної науки. Положення загальної теорії систем, системного

походу представлені в роботах А.Аверьянова, Л.Бергаланфі, І.Добронравової, С.Капіці, С. Курдюмова, Г.Малинецького, М.Моїсеєва, І.Прігожина, Г.Хакена.

Еволюційна економіка, основи якої сформовані в дослідженнях Р. Нельсона, С. Уінтера [2], Й.Шумпетера [3] розглядає економічні процеси як породження взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників: економічні суб'єкти взаємодіють із зовнішнім середовищем і їх поведінка невіддільна від розвитку соціальних інститутів. Економічний розвиток як чергування етапів еволюційного удосконалення і періодів структурної перебудови економіки досліджується в роботах Д.С.Львова, С.Ю.Глазьева, Ю.Я.Ольсевича, В.І.Маєвського, А.І.Амосова, Д.С.Чернавського. Крім зазначеного, не можна не відзначити дослідження в області застосування положень еволюційної економіки для розробки механізмів державного управління, представлені в роботах В. Балабана, О. Поважного, В. Попова. С. Степанчука [4; 5; 6]. Проте, незважаючи на вивчення умов формування та напрямків трансформації податкової системи держави як в стабільних умовах економічного розвитку, так і в кризові періоди, кризові детермінанти, що докладно досліджені, включають переважно економічні чинники. Але ж, ситуації виведення суспільства як системи зі стану динамічної рівноваги, спричиненої іншими чинниками, – природними, або техногенними, потребують не меншої уваги.

Метою статті є формулювання умов та напрямків трансформації податкової системи країни в залежності від стану суспільства.

Виклад основного матеріалу. Податкова система представляє собою засновану на визначених принципах систему врегульованих нормами права суспільних відносин, що складаються в зв'язку зі встановленням і стягуванням податків і зборів. Податкова система являє собою сукупність передбачених податків і обов'язкових платежів, стягнутих у державі, а також принципів, форм і методів встановлення, зміни, скасування, сплати, стягування, контролю.

Традиційно до основних функцій податкової системи держави належать:

1. Фіскальна, суть якої полягає у поповненні доходів держави на різних рівнях, необхідних для виконання державою своїх функцій.

2. Розподільна, що складається в розподілі сукупного суспільного продукту між юридичними і фізичними особами, галузями і сферами економіки, державою в цілому та її територіально-адміністративними утвореннями.

3. Регулююча, котра передбачає активний вплив держави за допомогою економічних важелів і методів на економічні і соціальні процеси в суспільстві.

4. Контрольна, під якою розуміється спостереження і дотримання вартісних пропозицій у процесі утворення і розподілу доходів різних суб'єктів економіки [7].

Дотепер вважалось, що фіскальна функція, яка забезпечує життєдіяльність держави як соціального інституту, визначає основне призначення податкової системи країни. При цьому трансформація концепції самої держави, її ролі і функцій на сучасному етапі розвитку суспільства, як наслідок, вносить деякі корективи у визначення сутності і функцій податкової системи. Зокрема, визначення держави як неправової, правової чи соціальної детермінує структуру податкової системи, а також організацію процесу збору податків і розподілу фінансових потоків.

При цьому варто зазначити, що призначення податкової системи незалежно від ролі держави як соціального інституту на різних етапах еволюції соціальної організації полягає у забезпеченні однієї з умов збереження цілісності суспільства як соціальної системи - ефективності функціонування інститутів, що визначають стійкість суспільства. До них відносяться функції забезпечення безпеки в широкому змісті - колективної (функції захисту) і індивідуальної (соціального захисту і забезпечення) [8].

Забезпечення цілісності суспільства як соціальної системи потребує виконання ряду функцій, фінансування яких може бути реалізоване винятково за допомогою податкових надходжень. Дисфункція ж податкової системи потенційно може при-

водити до недофінансування найважливіших функцій, що забезпечують цілісність суспільства, що в остаточному підсумку є загрозою її існуванню як системи, іншими словами, є загрозою національної безпеки. Зв'язок цих процесів - забезпечення національної безпеки й ефективного функціонування податкової системи країни, як правило, не завжди усвідомлюється.

Так, ліберальна ідеологія, який традиційно відповідає мінімальне податкове навантаження на економіку, у найменшому ступені сприяє стійкості національних держав і стимулює проєкцію процесів глобалізації на розглянуту національну економічну систему. Соціал-демократичні і націоналістичні ідеологічні системи і цінності, навпроти, орієнтовані на забезпечення незалежності держави і національної економічної системи, що вимагає більш високого рівня податкового навантаження. Крім того, рівень податкового навантаження є величиною динамічною, що прямо залежить від циклічності економічної динаміки [8].

На сучасному етапі розвитку науки і практики державного управління в Україні існує проблема формування дієвих механізмів державного управління, що дозволяють очікувати при їх застосуванні прогнозований результат. Корені цієї проблеми варто шукати в концептуальній базі, що використовується при прийнятті управлінських рішень на рівні держави.

У більшості випадків при розробці концептуальної бази застосовується досвід інших країн. Використання успішного зарубіжного досвіду далеко не завжди дозволяє очікувати тотожний результат, що обумовлено якісними відмінностями соціально-економічних систем та умов їх існування.

У зв'язку з цим, базовим інструментом методології досліджень процесів державного управління на загальнонауковому рівні є системний похід, що передбачає розгляд соціальних систем у взаємодії з зовнішнім середовищем. Виявлення системних причин поточного стану суспільства і його підсистем дозволить застосовувати адекватні наукові підходи і здійснювати прогнозований управлінський вплив.

Виходячи з цього, податкову й економічну підсистеми необхідно розглядати у взаємодії із зовнішнім середовищем в такий спосіб: податкова система як підсистема економічної системи країни, економічна система як підсистема суспільства. Відповідно до термінології Т. Парсонса, складовими частинами суспільства є соціальна, економічна, політична і духовна сфери його життєдіяльності [9] (рис. 1).

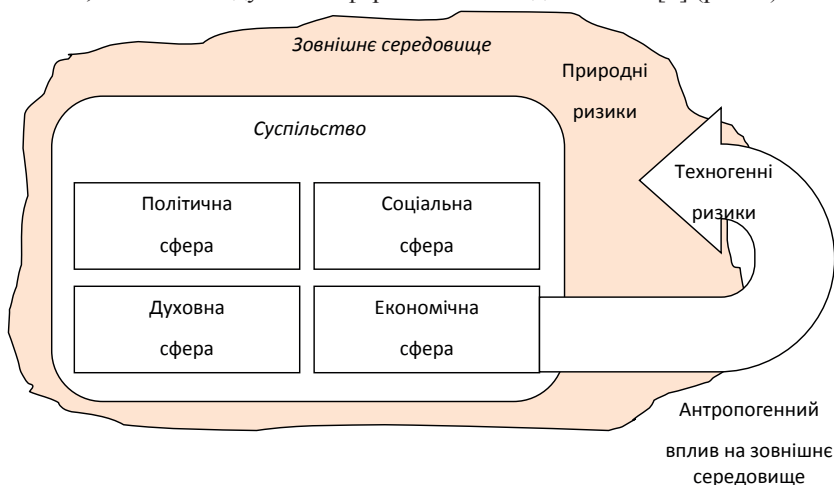


Рис. 1. Структура суспільства у відповідності до Т. Парсонса

Природня середа складає зовнішнє середовище, а комплекс технічних споруд, технічного обладнання, технологій виробництва у сукупності характеризується як антропогенний вплив на екосистему та складає цивілізаційний рівень технологічного розвитку.

Важливо конкретизувати, що жодна з чотирьох сфер не виступає в якості основної, такої, що детермінує всі інші сфери - різні області життя сучасного суспільства спричиняють одна на одну однаково значимий вплив. Отже, розгляд процесів і явищ однієї зі сфер може мати причини і наслідки, що лежать в інших сферах життєдіяльності суспільства [9]. Саме цей факт найменшим чином враховано в процесі розробки та впровадження механізмів державного управління, які й досі розробляються переважно у вузькопрофесійних рамках.

В рамках моделі, що пропонується, існує наступний суттєвий взаємозв'язок (рис. 2): економічна система, будучи підсистемою суспільства, виконує функцію адаптації суспільства до природного середовища, при цьому розвиток економіки складає реальний базис для життєдіяльності суспільства. Податкова система, будучи частиною економічної системи, впливає на саму економічну систему, і непрямо – на розвиток суспільства. Податкова система дає можливість забезпечувати життєдіяльність суспільства. При цьому стан суспільства, що визначається станом як економічної системи, так і інших підсистем, а також впливом зовнішнього середовища, визначає умови та напрямки трансформації податкової системи країни.

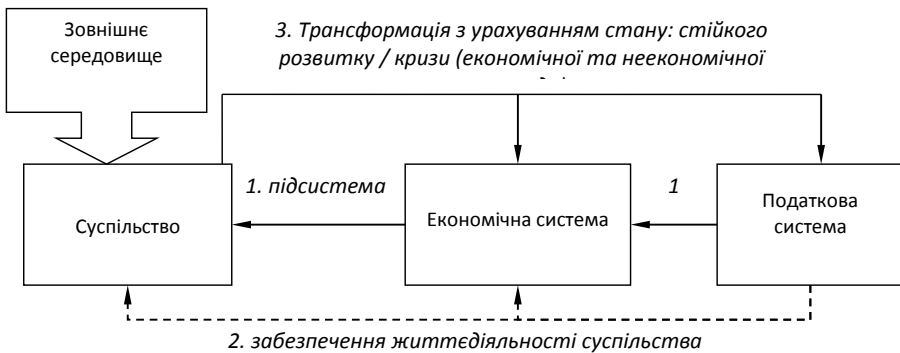


Рис. 2. Послідовність аналізу принципів формування державної податкової політики

Проте, однією з об'єктивних потреб суспільства є формування держави як підсистеми, наділеної низкою суспільно значимих функцій. Об'єктивна можливість існування і функціонування держави, що забезпечує життєдіяльність сучасного суспільства, полягає в наявності в її розпорядженні фінансових коштів, що акумулюються за допомогою податкової системи. Крім визначеного, саме наявність фіскальної та розподільчої функцій податкової системи дозволяє забезпечити життєдіяльність суспільства в цілому та окремих його частин в кризових умовах.

Виходячи з зазначених системних взаємозв'язків, умови трансформації податкової системи з урахуванням стану суспільства доцільно здійснювати, базуючись на наступних положеннях:

1. Якщо суспільство знаходиться у стані стійкого розвитку, трансформація податкової системи здійснюється еволюційним шляхом, що передбачає удосконалення діяльності в організаційному аспекті, та адаптацію структури податків та податкових ставок до оперативних соціально-економічних завдань;

2. Якщо суспільство знаходиться у кризовому стані, обумовленому чинниками економічної природи, трансформація податкової служби здійснюється переважно в методичному аспекті, з урахуванням економічної політики держави, що проводиться (неоліберальної, неокейнсіанської, змішаної);

3. Якщо суспільство знаходиться у кризовому стані, спричиненому факторами неекономічної природи, податкова система країни потребує трансформації, обумовленої особливостями кризового стану.

Отже, можна визначити два базових напрямки трансформації податкової системи держави в залежності від стану суспільства:

організаційний, що полягає у зміні організаційної структури податкової служби та способів збору податків, обумовлених кризовим станом суспільства та його особливостями;

та методичний, який характеризується трансформацією структури податків та зборів, кількісних характеристики податкових ставок.

Визначені напрямки потребують розробки та впровадження з урахуванням кризового стану суспільства, обумовленого катастрофами неекономічного характеру, зокрема: техногенними та природними.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок.

Таким чином, можна виділити три стани суспільства, що потребують трансформації податкової системи: стан стійкого розвитку; кризовий стан, обумовлений чинниками економічної природи; кризовий стан, обумовлений чинниками неекономічної природи.

Доцільно визначити два базових напрямки трансформації податкової системи держави в залежності від стану суспільства: організаційний – зміна організаційної структури податкової служби та способів збору податків; та методичний – трансформація структури податків та зборів, кількісних характеристики податкових ставок.

Подальших розробок потребують положення, що стосуються трансформації податкової служби в кризовому стані, обумовленому чинниками неекономічної природи.

Література:

1. Global Risks [Electronic Resource] Access mode: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_2015_Report15.pdf.
2. Нельсон Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р. Нельсон, С. Винтер. – М. : Дело, 2002. – 536 с.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. - М. : Директмедиа Паблишинг, 2008. - 401 с.
4. Поважний А.С. Принципы государственной налоговой политики в контексте эволюционной экономики / А.С.Поважний, В.В.Балабан // Фінансові механізми державного управління економікою України: зб. наук. праць Донецького державного університету управління. – Т. V. – вип. 37, серія „Державне управління”. – Донецьк : Норд-Прес, 2004. – С. 98-110.
5. Балабан В.В. Системні й еволюційні принципи формування технологій роботи податкової служби / В.В. Балабан // Зб. наук. праць „Актуальні проблеми державного управління”. – вип. 2 (22). – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2005. – С.220-230.
6. Поважний О.С. Методологічна складова механізму державного управління інноваційного розвитку економіки / О.С. Поважний, С.С.Степанчук, В.В.Попов // Фінансовий механізм державного управління економікою України: зб. наук. праць Донецького державного університету управління. – Т.VII. – вип. 73, серія „Державне управління” – Донецьк, ДонДУУ, 2006. – С.15-27.
7. Современный толковый налоговый словарь / сост. А.В. Началов. – М. : ООО ИИА «Налог Инфо», ООО»Статус-Кво97», 2006. – 480 с.
8. Фоменко Д.В. Методическое обеспечение механизма реализации социальной политики государства / Д.В. Фоменко // Механізми державного управління економікою України: зб. наук. праць Донецького державного університету управління. – Донецьк, 2012. – т.XIII, вип. 240, серія «Державне управління». – С. 330-336.
9. Общая социология: учеб. пособ. / под общ. ред. проф. А.Г. Эфендиева. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 654 с.